

HARİRİZADE MUHAMMED KEMALİDİN EFENDİ VE "TİBYANU VESAILİ'L-HAKAIK Fİ BEYANI SELASİLİ'T-TARAIK"

Prof. Dr. Yakup ÇİÇEK

Trabzon Maçka'da doğdu. İlkokulu, ikinci sınıfta bir hafta okuyup üçe geçerek dört ve İmam-Hatip okulunu da, lise ikiyi aynı yıl dışardan bitirerek altı yılda tamamladı. 1971 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne kaydoldu. 974-75 öğretim yılında buradan mezun olmasının ardından, Diyanet İşleri Başkanlığınca ilk defa olarak açılan ve dini ilimlerde ihtisas kazandıran İstanbul Haseki İhtisas Kursu'na girdi. 1977 Haziran ayında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne asistan olarak tayin edildi. Haseki Kursu'nun geriye kalan yaklaşık bir yıllık süresini gayri resmi olarak tamamladı. 1983'te doktor ve yardımcı doçent oldu. Milli Eğitim Bakanlığından gelen teklif üzerine 1984'te, İmam-Hatip Okulları 11. ve 12. sınıfları "Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama" ders kitaplarını aynı fakülte-den iki öğretim üyesi arkadaşısıyla yazdı. Bu kitaplar, Bakanlıkça 1985 yılından beri basılmaya ve okutulmaya devam edilmektedir. 986 Kasım ayından itibaren, eğitim ve öğretimi görmek ve alanıyla ilgili çalışmalar yapmak üzere altı aylık bir süre ile Riyad İslam Üniversitesine gitti. 1989'da Tefsir Anabilim Dalında doçent oldu. Gelen davet üzerine 1993 Öğretim yılı başından itibaren öğretim üyesi olarak Sofya İslam Enstitüsüne gitti ve orada iki yıl kaldı. Bu okulun fakülteye dönüştürülmesi çalışmalarına bizzat katıldı. 1994-1995 öğretim yılı başında Sofya İlahiyat Fakültesine dekan oldu ve bu görevini bir yıl sürdürdü. Sofya'da iken, çoğunluğu orali Türk asıllı hocalar olmak üzere elit bir gruba dini konularda bir dönem seminerler verdi. Özellikle çeşitli kesimlerden gelen soruları cevaplandırmak üzere Sofya Banyabaşı Camiinde her hafta Cuma'dan önce vaaz etti. 1995 yılı sonunda M.Ü. İlahiyat Fakültesindeki görevine döndü. 1996'da profesör oldu. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı başkanı olarak görev yapmaktadır .

Muhterem başkan, muhterem davetliler, Selam ve saygılar sunarak tebliğime başlamak istiyorum.

Tebliğim iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak Haririzade Muhammed Kemaleddin'in hayatını ve ardından da, alanında dünya çapında bir şöhrete sahip eseri Tibyanü Vasail'i arzetmek istiyorum.

A. HARİRİZÂDE MUHAMMED KEMALLEDDİN EFENDİ

XIX. asırda Osmanlı Devleti, kendisini tarih sahnesine çıkaran maddî ve manevî dayanaklardan uzaklaşmış; askerî, siyasî, ilmî, ictimâî, iktisadî ve hukukî sistemleri, düzenli seyrini büyük ölçüde kaybetmişti.

İmparatorluğun çeşitli din, milliyet ve mezhebe mensup unsurları, muhtelif tesirler sebebiyle devletten ayrılmak temayülüne kapılmışlardı.¹ Ayrıca muhtariyet ve istiklâl isteyen hareketler de hız kazanmıştı.²

Eğitim düzeni ve Medreseler yol gösterici ve yön verici kafalar yetiştiremez hale gelmiş,³ tekkeler de eriyen diğer müesseseler gibi inkıraza yüz tutmuş, eski seviyelerini kaybetmişlerdi.⁴

İşte Harîrîzâde, bu asırda böylesi bir ortamda İstanbul'da doğmuş, orada yaşamış ve orada Ahirete irtihal eylemiştir.

1. Hayatı

Tasavvuf tarihimizin meşhur eseri, Tıbyânü Vesail'in müellifi Harîrîzâde, XIX. asrın ikinci yarısında yaşamış mu tasavvıflardandır. Cemaziyelâhir 1267/Mart 1850 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir.⁵ Bildirdiğine göre, babasının Kemâleddin Muhammed adını verdiği Harîrîzâde'nin tam künyesi,

Kemâleddin Muhammed Harîrîzâde b. Seyyid Şeyh Abdurrahman b. Seyyid İbrâhîm el-Halebî'dir.⁶

Müellif, daha çok Harîrîzâde ve Harîrîzâde Kemâleddin adını kullandığı gibi, ondan bahseden kaynaklarda da adı bu şekilde geçmektedir.⁷

Halep'te bulunan ve Harîrîzâdeler diye mâruf sülâleden olup Şeyh Ahmed er-Rifâî (v.578/1182)'in neslindedir.⁸

Bu sülâlenin, "ipekle ilgili, ipekten yapılmış; ipek gibi yumuşak" manalarına gelen Harîrî lakabıyla anılması, Şeyh Ahmed er-Rifâî'nin torunu ve onun sohbetinde bulunan Şeyh Seyyid Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali (v. 645/1247) ile başlar.⁹

Onun bu lakabla anılması hususunda bir kaç rivayet bulunmaktadır:

1. Küçük yaşta babasını kaybeden Ebu'l-Hasan Ali'ye amcası ipek dokuma sanatını öğretmişti. Daha sonra hapse düşen Ali, yanındakilere imamlık etmiş, ve cemaati kendisine mürid olmuş, dolayısıyla Harîrî ismi böylece şöhret bulmuştur.¹⁰

2. İbn Kesîr'in kaydettiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan Şam'da bulunduğu sürece ipek dokumacılığı ile meşgul olmuş; aynı meslekte bulunan tanıdıkları onun için bir zaviye inşa ettirmişlerdi.¹¹

3. Müellifin bildirdiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın ipek dokuma sanatı olmayıp, o işle uğraşan bir arkadaşı vardı. Bir gün ondan, dinî hizmette bulunmasını istemiş, o da, işiyle meşgul olmak zorunda olduğunu ileri sürmüştü. Bunun üzerine Şeyh, parmağı ile örme âletlerine işâret etmiş ve âletler kendiliğinden çalışmaya başlamışlardı. Bundan dolayı Şeyh Harîrî diye meşhur olmuştur.¹²

4. Harîrîzâde'nin babasından naklettiğine göre, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın bir kerâmeti olarak saman ipek olmuş, bu

¹Ongansu A. H. Tanzimat ve Amillerine umumi Bir Bakış, Tanzimat, I., 4.

²Ali Reşat, Asr-ı Hazır Tarihi, 518.

³Ahmed Cevdet Paşa, Tarih, I., 87-94.

⁴Ceride-i Süfiyye, sy. 82-358.

⁵Tıbyân, III, vr. 304a; Kibâr-ı Meşâyih, 52; Vicdânî, tomar, 86; Sefîne, III, vr. 84a.

⁶tıbyân, göst. yer.

⁷Harîrîzâde, Şeyhu Virdî's-Settâr, Seyyid Muhammed Fevzî'nin kitabe yazdığı takrizde, müellifimiz takdir edilirken, Harîrî'lerden olduğu bilhassa belirtilmektedir:

"Husûsâ nev-nihâl-i bağ-ı ilm ü ma'rifet bir zât Harîrîzâdelerden olduğun bak eyledi isbât "Kemal" dir mahlası nâmî Muhammeddir o zâtın hem Ziyâd etsin anın feyz ü kemâlâtın Hüdâ her dem".

⁸A.g.e., Seyyid İsmâil Sadık b. Vecîhî Paşa'nın takrizinden.

⁹Tıbyân, I, 293a.

¹⁰A.g.e., I, 289a.

¹¹A.g.e., I, 290a.

¹²A.g.e., I, 290b.

Eyüpsultan ve Defterdar.
İstanbul Anıları.
S.Hakkı Eldem, sf. 206

sebeble ona Harîrî denmiştir.¹³

Kaydedilen rivâyetlerin her birinin mümkün olması yanında, son rivâyet daha kuvvetli görülmektedir.

Müellifin, amcazâdesi Şeyh Ahmed el-Harîrî'den aldığı bir icâzetnâmede nesep ve tarîkat silsileleri şu şekilde verilmektedir:

1. Harîrîzade Kemâleddîn Efendi,
2. Şeyh Seyyid Ahmed b. Ömer (Aynı zamanda aynı tarîkatın icâzetini babası Şeyh Abdurrahman'dan almıştır),
3. Şeyh Seyyid Hasan, babası,
4. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
5. Şeyh Seyyid Ebû Bekr, babası,
6. Şeyh Seyyid Muhammed, amcası,
7. Şeyh Seyyid Musâ, kardeşi,
8. Şeyh Seyyid Ahmed, babası,
9. Şeyh Seyyid Abdulbasît, babası,
10. Şeyh Seyyid Mahfûz, babası,
11. Şeyh Seyyid Sevvân, babası,
12. Şeyh Seyyid Abdulbasît, babası,
13. Şeyh Seyyid Abduddâim, babası,
14. Şeyh Seyyid İbrâhim, babası,
15. Şeyh Seyyid Ebû Bekr, babası,
16. Şeyh Seyyid Reslân, babası,
17. Şeyh Seyyid Mansûr, babası,
18. Şeyh Seyyid İbrâhim babası,
19. Şeyh Seyyid Ali, babası,

20. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
21. Şeyh Seyyid Mikvâr, babası,
22. Şeyh Seyyid Hasan, babası,
23. Şeyh Seyyid Hamîs, babası,
24. Şeyh Seyyid Sa'd, babası,
25. Şeyh Seyyid Abdulmu'izz, babası,
26. Şeyh Seyyid Davûd, babası,
27. Şeyh Seyyid Muhyiddîn, babası,
28. Şeyh Seyyid Yahyâ, babası,
29. Şeyh Seyyid Muhammed, babası,
30. Şeyh Seyyid Burhâneddin Ebu'l-Hasan Ali, dedesi,
31. Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî.¹⁴

Harîrîzâde'nin babası Şeyh Abdurrahman da, meşâyihen bir zât idi. Oğlu Harîrîzâde'ye Rifa'iyye'den Harîriyye ve Halvetiyye'den Bekriyye tarîkatlarının hırkasını giydirdiğini,¹⁵ ayrıca kendisinin Hafheviyye tarîkatındaki makamının zikir telkin etme seviyesinde bulunduğunu ve Harîrîzâde'nin bu tarîkatı da babasından aldığını görmekteyiz.¹⁶

1284/1867'de babası öldüğü zaman, henüz on yedi yaşlarında bulunan Harîrîzâde, onun vefatını müteakib bir müddet ticaretle uğraştı ise de, tekrar ilme yönelmiştir.¹⁷ Babasının vefatı, onun ilim tahsiline devamını ve çok sayıda eser verme azmini engellememişti. Zaten ilim sahibi olmak, her türlü zorluğu

¹³A.g.e., I, 291a; Şerhu Virdi's-Settâr, Seyyid İsmâil Sâdık Kemâl b. Vecîhî Paşa'nın takrîzinde son rivâyet tercih edilerek şöyle denmektedir: "Evliyâdandır anın nesli "Harîrî" meşhur İpek olmuştu saman eyliyecek Hakk'a duâ".

¹⁴Tibyân, I, 292b vd.

¹⁵A.g.e., I, 292b.

¹⁶A.g.e., I, 299b.

¹⁷A.g.e., III, 304b.

göğüslemeyi de göze alarak verilen kesin bir kararın sonucudur.

Harîrîzâde'nin bir takım seyâhatları da olmuştur. Kısa süreli olan bu seyâhatlarının, tasavvuf ve dinî bilgisini artırmak ve bazı meşâyihle görüşmek gâyesine bağlı olduğunu tahmin etmek zor değildir. Nitekim aldığı tarikatlerin bir kısmını bu esnâda almış veya hırkalarını giymiştir.

Receb 1286/1869 tarihinde akrabalarını ziyaret için Halep'e gitmiş, orada dört ay kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.¹⁸

1289/1872'de İstanbul'da görüştüğü Şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l-'Arabî el-Hüseynî'yi ziyaret için, bir yıl sonra 1290/1873'de Üsküb'e gitmiştir. Bu yolculuğu esnasında Selânik'e uğrayarak, orada bulunan Şeyh Ali Rızâ Efendi ve Şeyh Edîb Sâlih Lütfî Efendilerle görüşmüştür.¹⁹

Aradan bir yıl geçtikten sonra, evliyâyî ziyaret için 1291/1874 tarihinde Mısır'a,²⁰ ertesine sene de aynı maksadla 1292/1875'de Edirne'ye gitmiştir.²¹

Otuz iki yıllık kısa ömrünü, seyahatları hariç tutulursa, İstanbul'da geçirdiğini söyleyebiliriz.

2. Tahsili

Harîrîzâde'nin tahsil hayatı da İstanbul'da geçmiştir. Beş yaşına gelince, ilim tahsiline başladığını, Hâfız Osman Efendi'den bir müddet Kur'an-ı Kerim okuduğunu bizzat kendisi anlatmaktadır.

Bu şekilde başlayan tahsil hayatı, rüşdiyede devam etmiştir. Orada sarf, nahiv, mantık ve âdâb gibi mukaddemat ilimlerini, iki kardeş olan Ali ve Mevlâ Emîn Ankaravî Efendiler'den okumuştur.²²

Bundan sonra Hadîs alimlerinden Allâme Şakir Efendi'nin Sahîh-i Buhârî

derslerine devam etmiştir.²³

1286/1869'da Halep yolculuğundan Şeyh Abdülâtîf el-Buhârî ile İstanbul'a avdet etmişti. Bu zattan, evinde misafir kaldığı sürece Hanefî Fıkhi'na dair bazı metinler ve müselsel²⁴ hadîsler okumaya gayret göstermiştir.²⁵

Şeyh Kâsım el-Mağribî (v.1298/1880)'nin Câmi'u's-Sahîh derslerine devam etmiş, Allâme İbn 'Akile el-Mekkî'nin Müselselât'ını da ondan okumuştur.²⁶

Hayatını tanıtmaya çalıştığımız müellifin, derinleşip meşhur olduğu saha her ne kadar tasavvuf ise de, Fıkıh ve Hadîs ilimlerini de belli ölçüde tahsil ettiğini görüyoruz.

Fıkıh tahsili konusunda bizzat şunları söylemektedir: Fıkıh ilmini, Allâme Kâdî Fehhâme Şeyh Abdülâtîf Ömer el-Buhârî el-Halebî el-Hanefî el-Ezherî'den tahsil ettim. O da, aynı ilmi Şeyh İsmâil el-Halebî el-Hanefî'den almıştır. Müellif bundan sonra, hocasından İmam-ı A'am'a kadar olan silsileyi saymaktadır.²⁷

Aynı mevzudaki ikinci senede, Mısır müftüsü Seyyid Şerif Muhammed el-Harîrî'den Resûlullah'a kadar olan silsile verilmiştir.²⁸

Müellifin üçüncü olarak verdiği diğer bir senede ise, fıkıh silsilesinin yanında, başta kütübü's-sitte olmak üzere hadîs kıraatı senedleri de kaydedilmiştir.²⁹

Tasavvuf ilim ve hayatında silsilenin mevzubahs olduğu bilinmektedir. Aynı durum diğer dinî ilimler için de söz konusudur. Bu durumun bir asır önce yaşayan müellifimizin zamanında da devam etmekte olduğunu, tahsil ettiği dinî ilimlere dâir verdiği silsileler göstermektedir.³⁰

İlim tahsiliyle meşgul olduğu devrede müellif, Rifâ'iyye ve Halvetiyye tari-

¹⁸A.g.e., III, vr. 304a; Kibâr-i Meşâyih, 52; Melâmîlik ve Melâmîler, 326; Tomar-ı Turuk, 86.

¹⁹Tibyân, III, vr. 304; Melâmîlik ve Melâmîler, 326.

²⁰Tibyân, III, vr. 304b; Kibâr-i Meşâyih, 52; Sefîne, III, vr. 84a; Osmanlı Müellifleri, I, 155.

²¹Tibyân, II, vr. 129a.

²²Tibyân, III, vr. 304a; Melâmîlik ve Melâmîler, 326.

²³Tibyân, göst. yer.

²⁴Müselsel Hadis, rivayetinde râvilerden herbirince dinledim veya bize tahdis etti veya bize bildirdi vb. ifadeleri kullanılan hadislerdir. Veya râvilerinin, rivayet ettikleri râvinin, rivâyet esnasındaki söz ve fiillerini aynen tekrar ettikleri hadislerdir. Müselsel hadislerin bazan evvelinde veya sonunda inkitâ olabilir.

Teselsül şeklindeki rivâyetin faydası, tedlis ve inkitâdan uzak olmasıdır. Bununla beraber, müselsel hadis tarikiyle sahîh olan hadisler pek azdır. Bk. Ahmed Muhammed Şâkir, el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisârî 'Ulûmi'l-Hadis, Mısır 1958, 168; Koçyiğit Talat, Hadis İstılahları, İ.F.Y., Ankara 1980, 310.

²⁵Muallim Vahyi, Bursalı Tâhir Bey, 23; Tibyân, III, vr. 304a; Kibâr-i Meşâyih, 52.

²⁶Tibyân, III, vr. 304a; Melâmîlik ve Melâmîler, 326; Tomar-ı Turuk, 86; Kibar-i Meşâyih, 52.

²⁷Tibyân, I, vr. 81 vd.

²⁸A.g.e., I, 82 vd.

²⁹A.g.e., I, 83b-86b.

³⁰Bk. Harîrîzâde'nin aldığı ve rivayet ettiği tarikatlar.

katlarını almış, yine bu sırada Hizbu'l-bahr'ı serhetmiş ve ona Ziyâu'l-bedr ismini vermiştir.³¹ Babası vefat ettiğinde on yedi yaşında olduğuna göre, adı geçen şerhi yazdığına ve tarikatları aldığına ancak on beş yaşlarında bulunuyordu demektir.

Tasavvuf ilmini kendisinden tahsil ettiği Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-'Arabî ile karşılaşmasını, Allah'ın bir lütfu olarak nitelendiren Harîrîzâde,³² Nûru'l-'Arabî 1289/1872'de İstanbul'a geldiğinde, onu Boyacı köyündeki yalısında misafir etmiş ve ona biat etmiştir. Bu zattan, İbn Fâriz, (v.576/1180)'in Kasîdetü't-Tâiyye'sini,³³ Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. 'Arabi (v.638/1240)'nin Risâletü'l-ehadiyye'sini³⁴ ve Fususu'l-hikem'ini³⁵ okumuş ve melâmî hilâfet-nâmesi almıştır.³⁶

1290/1873 tarihinde, Üsküb'de bulunan Şeyh Muhammed Nûru'l-'Arabî'yi ziyaretten dönerken Selânîk'te Şeyh Ali Rıza Efendi (v.1295/1878)'den Ramazanıyye ve Şeyh Edîb Lütfi Efendi'den de Sinâniyye hilâfeti almıştır.

Harîrîzâde'nin, mühim eserleri tedkik maksadıyla bir aralık Fatih Câmîi dahilinde olan kütüphanenin hâfız-ı kütüplüğündeki vazifesi hariç tutulursa, resmî bir görevi olmadığını, kısa ömrü boyunca tahsil-i ilim ve te'lif ile meşgul olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hayatını anlatırken kullandığı; Bu kitap (Tibyân) kırkıbirinci eserimdir. Şimdi İstanbul'da bulunmakta, ilim tahsili, tasavvufî eserler müzakeresi ve lâyık olmadığım halde tarîkat vermekle meşgul olmuştum. Aynı zamanda ma'şet teminiyle de iştigal ediyorum. Bedenî bazı rahatsızlıklarla mübtelâyım gibi ifadeler resmî görevinin olmadığını, geçimini memuriyet dışı işlerle temin ettiğini göstermektedir.³⁸

Zâhir ve bâtın ulemasına hizmet et-

meyi bana nasib kılan yüce Allah, bununla bana nimetini ihsan buyurmuştur, diyerek istifâde ve istifâze edilen ulema ve meşâyih arasında bulunmanın değerine işaret eden Harîrîzâde, hayır ile yâdedilmesine vesîle olan Tibyân'ın önsözünde, Zâhir ve bâtın ilimlerinde icâzet aldım. İlim meclislerinde yetiştim. Temiz sûfilerin feyizleriyle gerçek diriliği buldum, demiştir.³⁹

Hırka-ı Şerîf civârındaki hâne-i âlilerinde mutalaa ve telîf ile meşgul oldukları gibi, müracaât eden tâlib-i râh-i irfânı dahi Rabbânî ma'rifetlerden mahrûm bırakmazlardı.⁴⁰

Tibyân'ın telîfi esnasında, bulunduğu ifade ettiği bedenî rahatsızlıklarının ölümüne sebep olduğu düşünülebilir. Çok verimli, fakat pek kısa denilebilecek ömrünün otuz iki sene olduğu hususunda ittifak vardır.⁴¹

Ölüm tarihi ve yeri hakkında da kaynaklar ittifak etmektedir. Buna göre, 2 Zilka'de Cuma günü 1299/15 Eylül 1882 tarihinde dâr-i fânîden dâr-i cemâle gitmiştir. Nâş-i şerîfleri ihtifâlât-ı lâyika ile kaldırılarak Eyüb'de Şeyh Hasib Efendi dergâhına nakl ile, burada makbere-i mahsûsasına ved'â-i Rahmân kılındı. Kabr-i şerîflerinin üzeri açıktır. Gâyet mükellef mezar taşı vardır. Seng-i mezarında şu kitâbe yazılıdır:

Nî'met-i uhrâ için bu kâinât
Âlem-i ervâha olmuş şâh-râh
Âdem oldur ki bekâ-yı nâm elde
Ömrünü bî-fâide kılmaz tebâh
Şeyh Kemâleddîn Efendi genç iken
Hâsil etmişti nice feyz-i ilâh
Halvetî vü Celvetîden feyz alıp
Sâha-i ukbâyı kıldı hânkâh
İlm u fazlı rüşdi tâ yevmu'l-kıyâm
Yâd ola devreyledikçe mihr ü mâh
Geldi üçler söyledi târihini
Şeyh Kemâleddîn Efendi göçti vâh.
2 Zilka'de 1299⁴²

³¹Tibyan, II, vr. 217a.

³²A.g.e., III, 304a.

³³Şeyh Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Farız el-Hamevî (v.576/1180), et-Tâiyye fî't-tasavvuf. İbn Fâriz, eserini bitirince Resûlullah'ı rüyasında görmüş, ona Nazmu's-sülûk ismini vermesini emir buyurmuştur. Bk. K.Z., I, s. 365 vd. Bu eserin Davud b. Mahmud er-Rûmî el-Kayserî (v.751/1350) tarafından Şerhu'l-kasîdeti'l-tâiyye adında şerhi yapılmıştır. Bk. T.S.A.Y., III, s. 133; Br. Supp., II, s. 323; K.Z., I, s. 266.

³⁴Muhyiddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-'Arabî (v.638/1240), Risâletü'l-ehadiyye, Bk. Supp., 792.

³⁵Şeyhu'l-Ekber, Fususu'l-hikem, Tasavvuf'ta meşhur olan bu eserin ön sözünde müellif, Muharrem ayı sonlarında Şam'da Resûlullah'ı rüyada gördüm. Elinde bir kitap vardı. Bana, "bu kitaba fususu'l-hikem ismini ver ve onu neşret, insanlar istifade etsin", buyurdu. Ben de, peki dedim, demektir. Bk. br. Supp., I, 793; K.Z., I, 1263; O.M., II, 142; T.S.A.Y., III, s. 137.

³⁶Tibyân, III, vr. 304a.

³⁷A.g.e., III, vr. 304b; Melâmilik ve Melâmiler, 326; Tomar-ı Turuk, 87; Kibâr-i Meşâyih, 52.

³⁸Tibyân, III, vr. 304a.

³⁹A.g.e., I, Müellifin önsözü.

⁴⁰Osmanlı Müellifleri, I, 156; Kibâr-i Meşâyih, 53.

⁴¹Adı geçen bütün kaynaklar.

⁴²Melâmilik ve Melâmiler, 326; Sefîne, III, vr. 85a.

Zal Mahmut Paşa Camii.
Kartpostallarda İstanbul. sf.55,
İstanbul Büyükşehir Bld. Kültür
İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları
no:10, 1992
Yayıncı Max Fruchtermonn

3. Hocaları

Harîrîzâde'nin bir çok meşâyih ve ulemâdan istifade ederek, başta tasavvuf olmak üzere dinî ilimlerde derinleştiği görülmektedir. Tahsilini ve tasavvufî hayatını anlatmaya çalışırken hoca ve şeyhlerinden de bahsetmiştik. Bu itibarla burada sadece, kendisinin hem şeyhi ve hem de hocası olarak pek fazla faydalandığı Şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l-'Arabî'nin hayatını vermekle iktifa edeceğiz.

Muhammed Nûru'l-'Arabî

1220/1805'de dünyaya gelen Nûru'l-'Arabî, küçük yaştan itibaren Ezher'de ilim tahsiline başlamıştır. Şeyhu'l-İslâm Şeyh Hasan el-Kuveynî gibi meşhur âlimlerden ilim almıştır.⁴³

1244/1828 tarihinde Yanyalı Şeyh Ahmed Efendi ile Yanya'ya azîmet ve orada Nakşibendî şeyhi Şeyh Yusuf Efendi yanında sekiz ay kadar ikâmet ederek, mezkur şeyhin emriyle Mekke'ye gitmiştir.⁴⁴

Mekke'de bir sene mucâveret ederek bu esnada Şeyh Ömer Abudurre-sûl'den hadis ilmi okumuş ve Şeyh İb-

rahim el-Halevetî'den de Halvetiyye tarîkatını almıştır.⁴⁵ Şeyh Abdurresûl'e biat etmek istediğinde o, Mısır'a gitmesini ve giderken Şâfiî mezhebine göre amel edip, namazları cem' ve kasr etmesini istemiştir.

Şeyhin emrine uyararak Mısır'a giden Nûru'l-'Arabî, Ezher medresesine gitmiş, Üstâd Şeyh Hasan el-Kuveynî'nin elini öpmüştü. Kendisinden İmam Hüseyin Câmîini ziyaret etmesini isteyince, Nûru'l-'Arabî oraya gitmişti. Kuşluk vakitlerinde dolu olan mescidde bu defa kimseler yoktu!. İçeri girdiğinde mihrabda oturmakta olan pek nûrâî bir kimse gördü. İçime onun Habîbul-lah olduğu doğdu, diyen Nûru'l-'Arabî, yanına vararak rükbesini öpmüştü. O da sırtını sıvazlayarak ona duâ etmiş, sonra Git buyurmuştu. Kapıya doğru yürüyüp çıktığında orada kimseler görülüyordu. Biraz sonra tekrar mihraba geldiğinde, orda da kimse yoktu. Bunun üzerine mescidin sokağa açılan kapısından çıkıp gitmişti. Câmîye döndüğünde, her tarafın insanlarla dolu olduğunu gören Nûru'l-'Arabî, Şeyh Hasan el-Kuveynî'nin yanına gidip elini

⁴³Tibyân, III, vr. 215a.

⁴⁴A.g.e., III, vr. 315a;
Tomar-ı Turuk, 87.

⁴⁵Tibyân, III, vr. 315a.

Eyüp'ten manzara
Hikmet Onat
İstanbul için Şehr-engiz
tuval üzerine manzara
Yapı kredi Yayınları
42.5x65 syf. 294

saygıyla öptü. Artık sana ilim açılmıştır; Anadolu'ya gidebilirsin, dedi.⁴⁶

1245/1829'da Kahire'den ayrılıp Siroz'a gelmiş, oradan da Koçan'a gelerek, bir medreseye müderris olup, 1255/1839 yılına kadar kalmıştır. Bundan sonra oradan ayrılıp Üsküb'e gidip yerleşmiştir.

Nûru'l-'Arabî, bir gece rüyasında, Medîne'ye gitmiş Mahmûdiyye Medresesinde abdest aldıktan sonra, Harem-i Şerife girmek istemiş. Kapıda duran Hz. Ömer Git, abdest al, demiş. O da tekrar abdest alıp geldiğinde, aynı emri yine tekrar etmiş. Bunun üzerine abdest aldım, deyince, öfkelenerek sırtına eliyle iki defa vurmuş. Hemen istifra etmeye balamış ve içinde bulunan sığara duman ve kirleri, istifra ile dışarı boşalmış. Bundan sonra Hz. Ömer yeniden abdest almasını emretmiş; o da abdest alarak Harem-i Şerife girmiş. Resûlullah mihrabda, solda Hz. Ebû Bekir ve Ömer, sağında ise Hz. Osman ve Ali oturuyorlardı. Resûlullah huzura gelen Nûru'l-'Arabî'yi oturtmaları için

yanındakilere işaret etmiş. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr, otur demiş. Büyük bir saygıyla Hz. Ali'nin yanında oturunca, Hz. Ebû Bekr yanımızda niçin oturmadın? buyurdu. O bir şey söyleyemeyince Hz. Ali, bu mecliste taraf yoktur, demiş. Bundan sonra uyanmış.⁴⁷

Nûru'l-'Arabî rüyasında Resûlullah'tan, tevhîd-i ef'al, tevhîd-i sıfat ve Tevhîd-i zât telkinlerini aldığını anlatır.⁴⁸

Müsâferet sebebiyle İstanbul'da bulunduğu sırada Şeyh Abdülhâlık Efendi'den Nakşibendiyye tarîkatını almıştır.⁴⁹

1259/1843'de ikinci defa olarak Hacca gitmiş, Mekke'de Şeyh Abdülhâlık Efendi'nin halîfelerinden Şeyh Mustafa b. Mahmûd Tırabzonî'den tekmîl-i tarîkatla teslîk ve irşâd icâzetnâmesi almıştır.⁵⁰

Mekke'de kaldığı sırada Meczûb Melâmî Derviş Muhammed el-Mekkî'ye mulâki olarak bir halvetî erb'in çıkardıktan sonra bekâ, cem' ve hazret-i cem' makamları telkini almıştır.⁵¹

⁴⁶A.g.e., III, vr. 215b.

⁴⁷Göst. yer.

⁴⁸Tomar-ı Turuk, 89.

⁴⁹A.g.e., 89; Tibyân, vr. 216a.

⁵⁰Göst. yer.

⁵¹Tomar-ı Turuk, 89.

1289/1872 yılında İstanbul'a geldiğinde, Harîrîzâde onunla müşerref olmuş ve bir takım tarîkat kitapları okumuştur.⁵²

Harîrîzâde, Şeyh Nûru'l-'Arabî'den Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarîkatlarında iki meşreb yani zâhir, bâtın; iki seyr yani mestûr, âmir yani; Tarîkat sülûkü ve sûfiyye yolu olan esmânın telkîni, hakîkat sülûkü ve melâmiyye yolu olan Allah'ı bilme hususlarında sülûk verme icâzeti almıştır.

Ehl-i şuhûd zevkine binâen vahdet-i vücûda kâil olan ilk mutasavvîf Nûru'l-'Arabî'dir. Bu hâlde şer'î merâtib muhafaza edilir.⁵³

Şeyh Muhammed Nûru'l-'Arabî, çoğunluğu Türkçe olan otuzdan fazla eser telif etmiştir.⁵⁴

1305/1887 tarihinde seksen beş yaşında olduğu halde Ustrumca'da irtihal etmiş ve vefat eylediği odada defnolanarak orası türbe şekline ifrağ edilmiştir.⁵⁵

4. Tasavvufî hayatı

Harîrîzâde'nin tasavvufî hayatı hem bilgi ve hem de yaşayış bakımından pek zengin görülmektedir. Ana tarîkatler ve onların kollarından iki yüze yakın tarîkate çeşitli seviyede intisabının bulunduğu eserlerinin tetkikinden anlaşılabilir. Bu konuda Tibyân'ın önsözündeki şu sözleri bilhassa dikkatimizi çekmektedir: Seyyidu'l-Mürselîne ittîbâ ve kemâle ermiş vârislerine iktidâ etmek üzere, çeşitli ezkâr, değerli âsâr ve müşâhede edilen envâr telkinleriyle bir çok tarîkat ehlinde "teslik" ve "tahkîk" aldım. Muhtelif sohbetlerde bir çok defa fahrî ve fakrî hırkalar giydim. Meşâyih benden kadîm ve cedîd işler hususunda hususî ve umumî ahidler aldılar. Onların nûr silsilelerine muttasıl oldum. Marifet pınarlarından

en tatlı şerbetleri içtim. İslâm memleketlerinde tanınan büyük meşâyih mensûp, yüz yetmiş aşkın tarîkate onların vasıtasıyla muttasıl oldum.⁵⁶

Gerçekten otuz iki yıl gibi kısa bir ömürde, bu kadar tarîkatla ilgi kurmak, büyük çoğunluğu Arapça, Farsça ve Türkçe olan dört yüzü aşkın kaynağın incelenmesinden sonra telîf edilen Tibyân ve sayıları kırka ulaşan büyük küçük risalenin telîfine muvaffak olmak büyük bir başarıdır. Şu beyit onun hakkında söylenmiştir:

Şâb iken ahz-ı hilâfetle olup şeyh-i tarîk

İlmi tahsil ile de serâb oldu eclâ.⁵⁷

Harîrîzâde, bazı tarîkatlardan icâzet alıp hırka giymiş, bir kısmına da rivâyet etmek yoluyla intisap etmiştir. İcâzet veya rivâyet yoluyla intisap ettiği tarîkatların senedlerini zikretmektedir. İcâzet aldım, hırka giydim, rivâyet ediyorum tabirlerini çok kere kullanan Harîrîzâde, bazan müşerref oldum, ittîsalım var, bana vâsıl oldu gibi sözlerle de intisabı olan tarîkatları bildirmiştir. Aldım diyerek belirttiği tarîkatları Aldığı tarîkatlar başlığı altında, diğer tabirlerle intisap ettiğini bildirdiği tarîkatları da Rivâyet ettiği tarîkatlar başlığı altında verdik.⁵⁸

Küçük yaşlarda tasavvuf hayatına başlayan Harîrîzâde,⁵⁹ şöyle demektedir: Bu tarîkat (Hefneviyye'nin ikinci şûbesi) aldığım ilk tarîkattir. Bu tarîkatta pederim Seyyid Şeyh Abdurrahman el-Harîrî el-Halvetî'den biat, zikir telkini, ahid almada, hırka giyme ve hilâfet konularında umûmî icâzet aldım.⁶⁰

Celvetiyye tarîkatını aldığını şöyle anlatmaktadır: "Celvetiyye tarîkatını şeyhimiz âlim ve feyz sahibi Şeyh Ebu'l-Feyz Hüseyin Feyzuddin'den aldım. Bu vesîle ile bana şu icâzet mektubunu yazmıştır: "Ben abd-i fakîr Hüseyin

⁵²Bk. Harîrîzâde'nin tahsilî.

⁵³Tibyân, III, vr. 317a.

⁵⁴Hakkında ve eserleri konusunda bilgi için bk. Tibyân, III, vr. 316 vd.

⁵⁵Bk. Tomar-ı Turuk, 93; Tibyân, III, Nûriyye tarîkatı (Nûru'l-'Arabî'ye nisbet edilmiştir); Melâmilik ve Melâmiler.

⁵⁶Tibyân, I, müellifin önsözü.

⁵⁷Şerhu virdi's-settar, Seyyid İsmail Sadık Kemâl b. Vecihî Paşa'nın takrîzi.

⁵⁸Harîriyye tarîkatını, pederinin vefatından iki sene önce 1282/1865 tarihinde almıştır. Bu aldığı ilk tarikat olmadığına göre, daha küçük yaşta da intisap ettiği tarikatların olduğu anlaşılacaktır. Bk. Tibyân, I, vr. 291a vd.

⁵⁹Bu konuda bkz. Mehmed Kemaleddin Efendi Hayatı-Eserleri ve tibyanu Vesâilil-Hakâik fi Beyânî selasilik Tarâik Muhtevâsı-Kaynakları, adlı Doktora tezimiz, s. 38vd.

⁶⁰Bundan sonra senedini vermiştir. Bk. Tibyân, I, vr. 299b.

Feyzî el-Mısrî, yanıma Seyid Muhammed Kemâleddin el-Harirî el-Halvetî geldi. Aramızda tarîkatlar hakkında müzâkere oldu. Daha ziyâde Celvetiyye tarîkatı, onun esrâr ve ma'rifetlerinden bahsettik. Bu esnada Harîrîzâde, benden Celvetiyye'nin izin ve hırkasını talep etti. İstihâreye yattıktan sonra, ona ism-i evvel olan kelime-i tayyibeyi telkîn ettim. Sonra usûlden olan esmâ-i seb'anın diğerlerini telkin ettim. Onlar; Allah, Huve, Hakk, Hayy, Kayyûm ve Kahhâr'dır. Sonra furu'dan olan esmâ-i hamseyi telkin ettim. Onlar da; Ehad, Vâhid, Fettâh, Vehhâb, Samed'dir. Ona tâç giydirdim. Dilediği kimseye giydirmesine de izin verdim. Hırka giydirdim ve giydirmesinde de onu mezûn kıldım. Onu seccâdeye oturttum ve istediği kimseyi oturtmasına, ahid almad, deriş edinmede, nakîb ve halîfe bırakmada, zikir meclisleri açmakta, istediği yerde ahzâb ve evrâd tilâvetinde, Şerîfta uygun olan her şeyde ona mutlak icâzet ve umûmî izin verdim. Söz ve fiillerimde onu halîfe tayin ettim".⁶¹

Haririyye tarikatını babasından 1282'de, henüz on beş yaşlarında iken aldığı bildiren Harîrîzâde, aynı tarikatı Seyyid Şeyh Ahmed b. Ömer el-Hariri'den de aldığı anlatır. Rebûlevvel 1289/1872'de, Hema'da bulunduğu esnada, Şeyh Ahmed b. Ömer'in kendisine yazdığı icâzet mektubunun bir bölümünde şunları söyler: Evladımız Seyyid Şeyh Muhammed Haririzade'nin şeyhi Ahmed er-Rifâ'î'nin tarîkatında bir kademenin olmasını isterim. Onu hayrın ve saadetin icrâsına ehil, ilim ve seccâde vermede kâbiliyetli görünce, şeyhi ve ceddî olan Şeyh Ahmed er-Rifâ'î'nin tarîkatında ona kısa bir zamanda seyr ü sülûk verdim. Gerekli ezkâre devam etmiş, fakr sahiblerine ve ihvana hizmete bulunmuştur. Bunun üzerine ona,

burada (Hema'da) ki zâviyelerde ve diğer yerlerde seyr ü sülûk vermede, zikir ikâmesinde, müridlerinden ahid alma, tâlib olanlardan liyâkatlı olanlara Rifâ'iyye hırkasını giydirmede umûmî izin verdim.⁶²

Harîrîzâde, Kâdiriyye'nin beşinci şûbesini Şeyh Abdullatîf b. Ömer el-Buhârî el-Halebî'den, 18 Receb 1287'de sabah namazından hemen sonra almıştır. Adı geçen şeyhin konu ile ilgili yazdığı icâzet mektubunun bir yerinde şöyle denmektedir: Bu icâzet mektubu bana nisbet edilen, Kâdiriyye'nin Nûrâniyye şûbesinde hırka, postnişinlik, zikir başlatma ve mu'teber şartlarına uygun olarak sona erdirmeye izinlerini Harîrîzâde'ye verdim.⁶³ Aynı mektubun diğer bir yerinde ise şunları yazmıştır: Evladımız fâzıl kâmil faziletler rütbesini hâvi, salah ehlinin umdesi, felah neticesi Seyyid Şeyh Muhammed Harîrîzâde'ye, Kâdiriyye sâdâtı tarîkında icâzet verdim. Ona zikir telkin ettim. Kendisini halife ve ehl-i fakr ve meşâyih sûfilere şeyh olarak bıraktım. Verdiğim icâzetle, ehil olanlardan dilediğine icâzet vermede onu izinli kıldım. Ona Kâdiriyye'nin hırkasını giydirdim.⁶⁴ Harîrîzâde'ye her hususta takvaya riâyet etmesini, salihlerin âdâbına uyarak sülûkünde bütün gayretini sarfetmesini ve selefin yolundan ayrılmamasını ona vasiyyet ettim. Kâdiriyye mensuplarından bu mektuba muttali olanların, hangi yerde olurlarsa olsunlar Harîrîzâde'ye itaat etmeleri gereklidir.

Diğer İslâm beldelerinde de onu şeyh kıldım. Seccâdeyi beraberinde taşıyor. Sarığına şeyh olduğunu gösteren işaretler bulunur. Dilediği kimseyi kendi yerine bırakıp, söz ve işlerine halîfe yapabilir. Bu hususlar Kâdiriyye müntesipleri için geçerlidir. Kim Harîrîzâde'ye ikrâm ederse Şeyh Abdulkâdir

⁶¹Resûlullah'a kadar telkin senedi verilmiştir. Bk. *Tibyân*, I, 244b-245a.

⁶²Hırka silsilesi verilmiştir. Bk. *Tibyân*, I, 292b vd.

⁶³*Tibyân*, III, vr. 49b.

⁶⁴Hırka silsilesi verilmiştir. Bk. *Tibyân*, III, 50b vd.

Geylânî Hazretlerine ikrâm etmiş olur. Ona ikram eden de, Yüce Mevlâya karşı bir vazifesini yapmış olur. Gittiği her yerde Kâdiriyye sâdâtı tarafından iltifatla karşılanır. Kadınlara da tarîkat verip ahid alabilir.⁶⁵

Harîrîzâde, Gülşeniyye'nin ikinci şubesini Şeyh Şerefeddin el-Edirnevî'den aldığıını belirtmektedir.⁶⁶

"Sezâiyye tarîkatını Şeyh Şerefuddin el-Gülşeni el-Edirnevî'den alarak teşerrüf ettim. Ziyâret maksadıyla Receb 1292'de Edirne'ye gittiğimde, mezkur Şeyh benden melâmîyye tarîkatını alarak seyr ü sülûke girip, kemâle erdiğinde benden Melâmîyye ve diğer bazı tarîkatlardan icâzet istedi. Bana da Gülşeniyye'den Sezâiyye'nin icâzetini verdi. Böylece bir yönden şeyhim, bir bakıma da halîfem oldu," diyen Harîrîzâde, bundan sonra senedi vermiştir.⁶⁷

"Şeyhim Muhammed Nûru'l-'Arabî, rûhaniyet yoluyla ve Hz. Ali'nin delâletiyle Hacı Bektaş-i Velî'den Bektaşîyye tarîkatını almış; ben de şeyhim vasıtasıyla aynı tarîkata intisap ettim,"⁶⁸ diyerek rûhaniyet yoluyla da intisabı olduğuna işaret eden Haririzade'nin aldığı tarikatların çok olduğunu görüyoruz.

Aşağıdaki görüşleri, Haririzade'nin daima itidal yolunu tercih ettiğini göstermektedir. Bazı görüşlerinden dolayı Şeyhu'l-Ekber'i sert bir dille tenkit sadedince Şeyh Muhammed b. Abdurre-sûl el-Berzencî on risale telif etmiş; buna karşı Şeyh Muhammed el-Hindî, 'Atıyyetu'l-Vehhâb isminde bir risâle telif ederek tenkidlerin yersizliğini belirtmeye çalışmıştır. Konu ile ilgili Harîrîzâde'nin düşünceleri şöyledir: "Bu hususta konuşmamak en uygun olanıdır. Akl-i selîm sahibi olanlar için Şerîatın tesbit ettiği çizgide durmak en sâlim yoldur. Şeyh Muhyiddin makbul şeyhlerden biridir. İlimlerinin çoğunun

hak ehline muhâlif olması, hatalı olduklarını ortaya koyar. Fıkıhta ictihadî meselelerdeki hatalar gibi, o da bu hatalarında mazurdur. Kınanamaz. Şeyh hakkında arzettiğim hususlar benim kanaatlarımdır. Makbul meşâyhtendir; Şerîata ters düşen sözleri hatadır. Bazıları onun bütün ilimlerini ta'netmek için uğraşmış, diğer bazıları ise bütün sözlerinin hatasız olduklarını isbata çalışmışlardır. Bu iki gurup ifrat veya tefrît yolundadır, itidalden uzaklaşmışlardır. Oysa ki mezkur şeyh, makbul evliyâdandır; hatası sebebiyle nasıl merdûd sayılır? Diğer taraftan hak ehline muhâlif düşen sözleri nasıl hatasız görülebilir? Doğru olan orta yoldur."⁶⁹

Bursalı Mehmed Tâhir, Şeyhi Haririzade ile ilk görüşmesini şöyle anlatmaktadır: "Bir Cuma günü Hırka-ı Şerîf'de eski Ali Paşa Camiinde mevlid-i şerîf cemiyetine gittim. Orada mihrabın yanında şeker rengindeki sarığı, edîb ve sade duruş ve kisvesiyle oturan bir Hoca efendiyi gördüm. İlk görüşte o, öteden beri arayıp bulamadığım mürebbi ve müşîd olarak bu zatı müşîd olarak içimden kabul ettim." Cuma gün ve geceleri, bütün tatil zamanlarını Tâhir Bey, hep bu güzîde müşîdinin huzurunda geçirmeye gayret göstermiştir.⁷⁰

66 tarikattan icâzet aldığıını ve 75 tarikatı da rivayet ettiğini gödüğümüz Harirîzâde'nin tasavvufî hayatı gerçekten çok zengindir. Kendisi alarak veya rivayet ederek intisap ettiği tarikatların isimlerini ve silsilelerini Tibyanü Vesail'de vermiştir.

5. Eserleri

Otuz iki yaşında vefat eden Haririzâde Muhammed Kemaleddin Efendi'nin, telif veya tercüme olarak kırk kadar eser verdiğini görmekteyiz. Eserleri

⁶⁵Tibyân, III, vr. 49b-54a.

⁶⁶Tibyân, III, vr. 90b vd.

Ayrıca Şeyh Şerefeddin el-Edirnevî'nin hayatı için bk. Osmanlı Müellifleri, I, 99.

⁶⁷Tibyan, II, vr. 129a.

⁶⁸Tibyan, I, vr. 129a.

⁶⁹Tibyan, III, vr. 99a vd.

⁷⁰Bursalı Tâhir Bey, 22.

şunlardır:

1. Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsilit'-tarâik,
2. Cevâhiru mülûki'l-aliyye fî bevâhiri sülûk's-şâzeliyye.
3. Esrârü'l-ma'în fî şerhi esmâi'l-erba'în.
4. Fecru'l-esmâ ve subhu'l-müsem-mâ.
5. Fashu dürrî'l-ağlâ şerhu devri'l-a'lâ.
6. Feyzu'l-muğnî min hadîs-i men talebenî.
7. Hakîkatü't-Tarîkat.
8. Hadîkatü'l-hakîkat
9. İmdâd fî'l-mebde' ve'l-ma'âd.
10. İrfânü'l-âşikîn 'alâ burhânü's-sâlikîn.
11. Kenzü'l-feyz.
12. Medâr-i vâhidîyyet ve merkez-i ehadîyyet.
13. Mededü'l-bekrî min seyyidî'l-Bekrî.
14. el-Mevridü'l-hâss bi'l-havass fî tefsîri sûreti'l-ihlâs.
15. Rasahâtü'l-esnâ alâ teveccühâtî'l-esmâ,
16. Rûşen-i dinevâz
17. Salâtü'l-ithâf bi-şerhi salâti's-sakkâf
18. Salâtü meşîşiyye
19. Seyru'l-esmâ ve sırru'l-müsem-mâ.
20. Şerhü beyt-i Mevlânâ Câmî.
21. Şerhü evrâdi'l-üsbû iyye.
22. Şerhü virdi's-settâr (Fethü'l-esrâr şerhü virdi's-settâr).
23. Tarfetü'l-müştersile ala't-tühfeti'l-mürsele. işler.
24. Teveccühâtü'l-esmâ ve tevessülâtü'l-uzmâ.
25. Ziyâü'l-bedr şerhü hizbi'l-bahr .
26. Dürretü'l-envâr alâ salati cevherati'l-esrâr.
27. ed-Dürreteyni fî şerhi'l-beyteyn.
27. Fevâyihu ez-hârî'l-hakaik ve levâyihu

envâri't-tarâik. .

28. Futûhâtu ilâhiyye şerhu vâridâti ilâhiyye.
29. el-Kavlu'l-mübîn fî ahvâli'-Şeyh Nûreddîn el-Cerrâhî el-Halvetî.
30. Kemâl-nâme-i Âli abâ.
31. Mirâtü'l-hakikat.
32. Raşfu'l-ğâdir Şerhu hizbi'l-kebîr li'-Şâzelî.
33. Ravzatu'l-âliyye fî tarîki'-Şâzeliyye.
34. Sırru'l-esrâr ve nûru'l-envâr.
35. Sırru't-tavassul fî z-zikri ve't-tebet-tül.
36. Şerhu Gazaliyat-i Niyâzî.
38. Şerhu mürşidi'l-uşşâk.
39. Şerhu salâti'l-enveriyye fî şerhi salâti'l-ekberîyye.
40. Tahkîku't-tarîk.
41. Tercemetü emri'l-merbût.

B. TİBYÂNU VESÂİLİ'L-HAKÂİK

1. Kısaca tavsîf

Harîrîzâde'nin Tibyân adlı yazma eseri üç büyük ciltten meydana gelmektedir. Tek nüsha olup, Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Fatih kütüphanesine vakfedilmiş, daha sonra mezkûr kütüphaneye getirilmiştir. İbrâhîm Ef. kısmı, nu. 430-432'de kayıtlı olup, yazısının Şeyh Bekir Siddîkî tarafından, güzel bir ta'lik yazı ile 1297/1879 tarihinde yazıldığı, üçüncü cildin son varakındaki kayıttan anlaşılmaktadır. Kağıt ve yazı ölçüleri 215x144, 164x81 mm., 21 st'tir.

Tibyân, bilhassa tasavvuf tarihi sahasında araştırma yapmk isteyenler için önemli bir kaynak olması sebebiyle, fazla rağbet duyulan bir kitaptır. Birinci cildinin yaprakları, özellikle mukaddimenin yer aldığı varaklar biraz eskimiş ve varak kenarlarındaki yazılar

kısmen silinmiştir. Ciltleri genel olarak sağlam, yazısı okunaklıdır. Orta kalınlıkta saman rengindeki kağıdında siyah, başlıkların yazılması için ise, kırmızı mürekkebi kullanılmıştır.

I. cild mukaddimededen hatm-i hâcegân'ın sonuna kadar;

II. cild, dâl harfinden Hizbu'd-dâî'nin sonuna kadar;

III. cild, ğayn harfinden Kemâliyye tarîkatının sonuna kadar olup, toplam olarak varak sayısı 1016'dır.

Tibyân'da hâkim olan lisan Arapça olmakla birlikte Türkçe ve Farsça metinler de vardır.

Yıpranmaması gâyesiyle alınan bir tedbir olarak çalışmalarda Tibyân'ın asıl nüshasına değil, altı kitap halinde hazırlanmış olan fotokopisine izin verilmektedir. Fotokopisi, aynı ktp., Arşiv nu., 61, fotokopi nu. 119'da bulunmaktadır. Fotokopi güzel hazırlanmış olup çalışmaya müsaittir.

Tibyân'ın birinci cildinin ilk varaklarında, müellifin takdîm yazısından sonra bir mukaddime yer almaktadır. Orada tasavvufun esaslarını teşkil eden dört ana esas, dört ayrı başlık altında incelenmiştir. Özellikle bazı âyet ve haddîsler de verilerek, cevher ismiyle açıklanan bu esaslar hakkında verilen bilgiler önemlidir.

Müellif; te'lif esnasında, istifade ettiği eserlerin isimlerini, yazar adlarını; bazan beraberce, bazan onların birini ve bazan da sadece müellif veya kitabın meşhur adını zikretmiştir. Bu meyânda kaynağı kaydedilmeden verilen bilgiler de vardır.

Mukaddimededen sonra beş ana tarîkat anlatılmıştır. Bu esnada, Resûlullah tarafından dört halîfeden her birine

ayrı ayrı zikir telkini yapıldığı ve telkin edilen şekli izâh edilmiştir. Bu bilgiler, tasavvufun İslam'daki yer ve önemini göstermesi bakımından da ehemmiyetlidir.

Bundan sonra Harîrîzâde, İslam'ın doğuşundan, yaşadığı XIX. asragelinceye kadar kurulmuş olan tarîkatları, hurûfu'l-hecâ denilen alfabetik bir sıra ile verir. Her tarîkatı anlatırken önce, kol bir tarîkat ise hangi tarîkatın şûbesi olduğunu, nisbet edilen şeyhinin tam isim ve künyesini ve çoğunlukla vefat tarihi kaydeder. Varsa mebnâsı yazdıktan sonra, tarîkat şeyhinin hayatı, tasvufî hayatı, menâkıb, kerâmet ve bazı görüşleri verilir. Tarîkatın sened ismiyle silsilesini de kaydeden müellif, bu arada o tarîkatla ilgili daha geniş malûmatın bulunduğu kaynaklara da genelde işâret eder. Tarikatın şûbelerini de sayan Harîrîzâde, bazan bir şûbenin sadece ismini vermekle yetindiği halde, diğer bazılarında izâhat verir veya ayrı bir başlık altında tanıtılacağını kaydeder.

Birden fazla isimle bilinen tarîkatlar, en meşhûr adları geçtiği sırada anlatılmış, diğer isimlerinin geçtiği yerde ise, izâhat verilen harfin ismi kaydedildikten sonra, bu isimle onu veren müellif zikredilmiştir.

Ayrıca Tibyân'da vesîle düştükçe çeşitli tasavvufî konularda da kısa veya geniş olarak bilgi verilmiştir.

Tibyân; müellifin telîfinde, kaynak kitaplardan ve bir takım mektûb veya risâlelerden istifade etmesiyle, kaynakları bakımından da ayrı bir özellik arz etmektedir. Muhtevâsı itibâriyle sahasında önemli olduğu hususunda görüşlerin birleştiği bu eserle, onda istinsah

edilen risâlelerin unutulmaktan kurtarılıp, konularında yaşatılmış olmaları kayda değer ayrı bir önem ifade etmektedir.

Tibyân'ın neşrini, tercüme ve geniş olarak tanıtılmasını konu alan bir çalışmanın şimdiye kadar yapılmış olması düşündürücüdür. İlk tab'i 1919 yılında yapılan İlk Mutasavvıflar isimli eserinde merhûm Fuad Köprülü, Tibyân hakkında şunları söylemiştir: ... üç büyük ciltten mürekebdir. Yüz elli kadar tarîkat-ı sûfiyye pîrlerinin hâl tercemeleri ile kurdukları tarîkatların mâhiyetlerinden bahseden cidden çok kıymetli bir eserdir. Basıldığı takdîrde, tasavvuf tarihi ile uğraşanlar içine aslı bir kaynak vazifesini görebilir.⁷¹ Aynı konuda Dr. Mustafa Tahralı Fransızca olarak hazırladığı doktora tezinde görüşünü şöyle açıklamıştır: Tibyân; Kemâleddîn Harîrîzâde tarafından yazılmış bir tarîkatlar ansiklopedisidir. (...) Zannediyorum ki, tarîkatlar hakkında yazılmış en komple bir eserdir. İtinalı bir neşre pek lâyıktır.⁷²

Şu ifadelerde Tibyan hakkında dile getirilmiştir:

Tarîkatlar hakkında en değerli bir muassal Arapça üç cild bir eser vardır. Bu eserin yazarı Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, Tibyânu vesâilî'l-hakâik fî beyânı selâsili't-tarâik'tir. Tarîkatlar hakkında en geniş malûmat bu eserde mevcuttur. Malesef henüz tercüme edilmemiştir.⁷³

Son melâmî pîri Seyyid Muhammed Nûr'un halîfesi olan Harîrîzâde'nin bu eseri (Tibyân) üç cild olup 171 tarîkattan bâhistir. Tasavvuf tarihi ve edebiyatı ile meşgul olanlara kıymettâr bir me'haz olabilir.⁷⁴

Görüldüğü gibi kanaatlar, Tibyân'ın neşredilmesinin pek faydalı olacağı konusunda birleşmektedir.

2. Tibyanu Vesail'de geçen tarikatlar:

Şimdi Tibyan'da anlatılan tarikatları, cild ve varak numaralarını göstererek liste halinde veriyoruz. Bu aynı zamanda Tibyan'ın muhtevasını da ortaya koymaktadır.

Eser, önce bir Mukaddime ile başlanmaktadır. Bu Mukaddime'de Zikir Telkini, I, 3a; Zikir Telkini ile ilgili bazı hadisler, I 3a-4a. yer almaktadır. Ayrıca; Bey'at etme ahid alma, 5a-6b.

Hırka giyme, 7a-9a.

İzin icazet ve hilafet, 9b-11a.

Ana Tarikatlar,

Muhammediyye, I 11b-13a.

Sıddıkiyye, I 13a-18b.

Ömeriyye, I 19a-21a.

Osmaniyye, I 21a-23a.

Aleviyye, I 23a-32b., konuları işlenmektedir.

Haririzade'nin meşhur eseri Tibyanu Vesail'de geçen tarikatlar, alfabetik bir sıra ile şu tarikatlardan oluşur:

(A)

Abbasiyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Bekr el-Ensarî el-Endülüsî (v.623/1225)'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyeye'nin bir koludur. II 268b-270a.

Adiliyye, Şeyh Bedreddin el-Adilî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Bedriyye II 268a.

Afifiyye, Şeyh Abdulvehhab b. Abdusselam el-Afifi el-Merzukî (v.1180/1766)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyyenin Nasıriyy'nin bir koludur. II 294ab.

⁷¹Köprülü Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, 409.

⁷²Tahralı Dr. Mustafa, *Ahmed al-Rifâî, savie, son quvre et sa Tarîqa*, [Doktora tezi], Paris 1973, 348 not. 1.

⁷³Şapalyo Enver Behnam, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, 477.

⁷⁴Gölpınarlı Abdülbâkî, *Melâmilik ve Melâmiler*, 28.

Ahmediyye, Dört kutuptan biri Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifaî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Rifaiyye, I 41a.

Ahmediyye, Dört kutuptan biri Ebu Ferhat Ahmed b. Ali b. İbrahim el-Hüseyinî (v.675/1276)'ye nisbet edilmiştir. I 41a-52b; Şubeleri, 51b.

Ahmediyye, Şeyh Muhammed Şemseddin b. İsa Marmaravî Saruhanî (v.910/1504)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. I 52b-65a. Şubeleri, I 64b.

Ahmediyye, İmami Rabbanî Şeyh Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah el-Farûkî'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. Bk. Müceddidiyye. I 65a.

Ahrariyye, Hoca Ubeydullah b. Hoca Mahmûd b. Şihabuddin el-Hüseyinî (v.895/1490)'ye nisbet edilmiştir. Şubeleri (I 40a); I 34a-40a.

Alemiyye, Şeyh Ebu Muhammed Abdullah Şerif b. İbrahim Alemî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyeye'nin bir koludur. II 299b-302a.

Aleviyye, Hz. Ali'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ana Tarikatlar. II 302a.

Amudiyye, Şeyh Said b. İsa Amudî'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyeye'nin bir koludur. II 302b-303a.

Arifiyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Atullah el-Endelüsî (v.536/1141)'ye nisbet edilmiştir. II 272b-273b.

Arûsiyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Arus'a nisbet edilmiştir. II 272ab.

Assâliyye, Şeyh Ahmed b. Ali Harirî Assalî Halvetî (v.1048/1639)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Cemaliyye'nin bir koludur. II 279a-289b.

Aşuriyye, Şeyh Salih Aşur Mağribî'ye nisbet edilmiştir. Burhaniyye'nin

bir koludur. II 268a.

Ayderusiyye, Şeyh Ebu Muhammed Afifuddin Seyyid Abdullah Ayderûs (v.865/1461)'a nisbet edilmiştir. Aleviyye'nin bir koludur. II 303a-314a).

Azamiyye, İmamı Azam Ebu Hanife Numan b. Sabit (v.150/767)'ye nisbet edilmiştir. I 79a-81b.

Azizan, Azizan lakabıyla tanınan Hoca Ali Ramaytanî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Hacegân. II 273b.

Aziziyye, Şeyh İzzeddin Abdulaziz b. Ahmed Dirînî Demirî Rifaî (v.694/1296)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. II 273b-279b.

(B)

Bahaiyye, Şeyh Muhammed Bahauddin Şah Nakşibend Buharî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Nakşibendiyye. I 171b.

Bahşiyye, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bahşî el-Halebî (v.1098/1686)'ye nisbet edilmiştir. I 108ab.

Bayramiyye, Kutbu'l-muhakkikîn Şeyh Hacı Bayram Veli (v. 833/1429)'ye nisbet edilmiştir. I 172a-194b. Şubeleri, I 173b.

Bedeviyye, Bk. Ahmediyye, I 110a.

Bedriyye, Şeyh Bedreddin Muhammed b. İsrail (Kadı Sehavend) (v.820/1417)'ye nisbet edilmiştir. I 109a.

Bedriyye, Bedreddin Ebu Ömer Muhammed b. Ömer Adilî Mekki'ye nisbet edilmiştir. Sühreverdiyye'nin bir koludur. I 109a-110a.

Bekriyye, Şeyh Muhammed Ebu'l-Mekârim Bekrî (v.994/1585)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Vekaiyye'nin bir koludur. I 131a.

Bekriyye, Şeyh Şemseddin Mustafa

b. Kemaleddin b. Ali b. Kemaleddin Sıddikî (v.1162/1748)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Karabaşîyye'nin bir koludur. I 140b-170a. Şubeleri, 171b.

Bektaşîyye, Muhammed b. Bayram Hacı Bektaş Veli Nisaburî (v.738/1337)'ye nisbet edilmiştir. 128a-130b.

Betaîhiyye, Bk. Rifaiyye, I 128a.

Beyaniyye, Seyyid Ebu'l-Beyan Muhammed b. Mahfuz Kuraşî Dimeşkî İbn Havranî (v.551/1156)'ye nisbet edilmiştir.

Bistamiyye, İmam Ebu Yezid Tayfur Bistamî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Tayfuriyye, I 128a.

Beyyumiyye, Şeyh Ali Nureddin b. Şeyh Hicazî Beyyumî (v.1182/1768)'ye nisbet edilmiştir. Ahmeddiyye'den Halebiyye'nin bir koludur. I 194b-197b.

Buhuriyye, Şeyh Muhammed Buhurî Edirnevî'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ramazaniyye'nin bir koludur. I 109a.

Burhaniyye, Dört kutuptan biri Burhaneddin b. İbrahim b. Ebulmecd Dusukî (v.676/1277)'ye nisbet edilmiştir. I 110a-127b. Şubeleri, 126b.

Büzürkân, Bk. Nakşibendiyye, I 128a.

(C)

Cebertiyye, Şeyh Şerafeddin Ebu'l-Marûf İsmail b. İbrahim b. Abdussamed Cebertî (v. 806/1403)'ye nisbet edilmiştir. Ekberîyye'nin bir koludur. I 211a-212b.

Celvetiyye, Şeyh Aziz Mahmud Hüdayî Üsküdarî (v.1038/1628)'ye nisbet edilmiştir. I 227a-245b.

Cemaliyye, Şeyh Muhammed Hamidullah Cemalî Bekrî (Cemal Halvetî Çelebî) (v.876/1462)'ye nisbet edilmiştir.

Halvetiyye'nin bir koludur. I 245b-254b; Şubeleri, I 254a.

Cemaliyye, Şeyh Ebu Nizameddin Muhammed Cemaleddin Edirnevî (v.1164/1750)'ye nisbet edilmiştir. Uşşakiyye'nin bir koludur. I 255a-268a; Şubeleri, I 255a.

Cerrahiyye, Şeyh Nureddin Muhammed b. Abdullah İstanbulî (Cerrahî) (v.1133/1720)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ramazaniyye'nin bir koludur. I 212b-213b.

Cüneydiyye, Şeyh Ebu'l-Kasım Cüneyd Muhammed Harraz (v.299/911)'ye nisbet edilmiştir. I 268a-272b.

Cüzûliyye, Şeyh Abdullah Muhammed b. Süleyman Cüzûlî (v.870/1465)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Bedeviyye'nin bir koludur. I 217b-222a; Şubeleri, I 218b.

Çiştîyye, Kudvetuddin Şeyh Seyyid Ebu Ahmed Çiştî (v.633/1235)'ye nisbet edilmiştir. I 220a-226b; Şubeleri, 226a.

(D)

Demirdaşıyye, Şeyh Muhammed Halvetî Muhammedî (Demirbaş) (v.935/1529) nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Rüşeniyye'nin bir koludur. II 27b-43a.

Derdîriyye, Şeyh Ebulberekat Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Derdîr Adevî Mısırî (v.1201/1786)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Hafneviyye'nin bir koludur. II 6b-26a; Şubeleri, II 7a.

Desûkiyye, Bk. Burhaniyye, II 26a. Dibiyye, Şeyh Salih Ebu'l-Hasan Ali b. Hızır Dibî Hazrecî (v.719/1319) nisbet edilmiştir. II 43a.

Dücaniyye, Şeyh Şihabuddin Seyyid

Ahmed Dücanî'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'den Meymûniyye'nin bir koludur. II 2a-6b.

(E)

Ebheriyye, Şeyh İmam Ebu Reşîd Kutbuddin Ebu Bekir Ebherî (v.572/1177)'ye nisbet edilmiştir. I 32b-33b; Şubeleri, 33a.

Edhemiyye, Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Edhem b. Süleyman b. Mansûr'a nisbet edilmiştir. I 69b-71a.

Ehdeliyye, Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan Ali Ehdel Hüseyî (v.1013/1604)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 106a-108a; Şubeleri, I 107b.

Ekberiyye, Şeyhi Ekber Seyyid Ebu Abdullah Muhammed Muhyiddin b. Ali b. Arabî Endelüsî Mekkî (v.637/1239)'ye nisbet edilmiştir. I 86b-101b; Şubeleri, I 97b.

Enesiyye, Hz. Enes b. Melik b. Nadir Neccer Ensarî (v.93/711)'ye nisbet edilmiştir. I 101b-103b; Şubeleri, 102b.

Ensariyye, Hereviyye tarikatıdır. I 104a.

Erdebiliyye, Şeyh Seyyid Safiyyuddin Erdebilî'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'nin bir koludur. Bk. Safeviyye, I 71ab.

Esediyye, Şeyh Seyyid Ebu Muhammed Abdullah b. Ali Esedî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 72b-76b.

Eşrefiyye, Şeyh Seyyid Abdullah b. Eşref b. Muhammed Mısrî Hüseyî (v.874/1469)'ye nisbet edilmiştir. I 76b-79a.

Ezheriyye, Şeyh Abdullah Muhammed b. Abdurrahman Ezherî'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Hafneviyye'nin bir koludur. I 71b

(F)

Fazliyye, Şeyh Seyyid Cemaleddin Muhammed b. Fazlullah Hindî (v.1029/1619)'ye nisbet edilmiştir. III 32a-38a.

Feyziyye, Bk. Hülvetiyye, III 38a.

Firdevsiyye, Şeyh Rükneddin Firdevsî (v.724/1323)'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 31b-32a.

Fütüvvetiyye, Seyyid Ali Hemedanî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 22a-31b.

(G)

Garibiyye, Şeyh Muhammed Garibullah Hindî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. III 1a-3a.

Gavsiyye, Şeyh Hamidullah (Gavs) Hüseyî Seyyid Muhammed (v.970/1562)'ye nisbet edilmiştir. Şuttariyye'nin bir koludur. III 12b-19a.

Gaysiyye, Şeyh Kebir Seyyid Ebu'l-Gays b. Cemil (v.651/1253)'ye nisbet edilmiştir. Ehdeliyye'nin bir koludur. III 19b-23a.

Gaziyye, Şeyh Ebu'l-Kasım el-Gazî (v.981/1573)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Raşidiyye'nin bir koludur. Bk. Kasımıyye, III 1ab; Şubeleri, III 1a.

Gazzaliyye, Hüccetu'l-İslam Ebu Hamid Zeynuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Tusî el-Gazzalî (v.505/1111)'ye nisbet edilmiştir. III 3a-12a.

Gülşeniyye, Şeyh İbrahim Gülşenî b. Şeyh Fakih Mevlana Muhammed b. Mevlana Hacı İbrahim b. Şeyh Şihabeddin'e nisbet edilmiştir. III 87a-90b; Şubeleri III 90b.

(H)

Haccaciyye, Şeyh Salih Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahîm Mağribî (v.642/1244)'ye nisbet edilmiştir. Med-

yeniyye'nin bir koludur. I 273a-274b.

Hacegâh, Hoca Abdullh b. İmam Abdulcemil Gucduvanî (v.575/1179)'ye nisbet edilmiştir. I 377b-391a; Şubeleri, I 390b.

Haddadiyye, Seyyid Şeyh Abdullah b. Alevî Haddad'a nisbet edilmiştir. (v.1132/1719). Aleviyye'nin bir koludur. I 274b-289a.

Hafifiyye, Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Hafif Şirazî (v.371/981)'ye nisbet edilmiştir. I 339b-343a.

Hakîmiyye, Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Hüseyin Tirmizî el-Hakîm (v.255/869)'e nisbet edilmiştir. I 303a-304b.

Halebiyye, Şeyh Ahmedî Halebî'ye nisbet edilmiştir. I 306ab.

Halidiyye, Şesulmearif Ebu'l-Baha Şeyh Ziyauddin Mevlana Halid b. Ahmed b. Hüseyin Osmanî (v.1242/1826)'ye nisbet edilmiştir. Mazhariyye'nin bir koludur. I 328a-329b.

Halvetiyye, Şeyh Ebu Abdullah Siracuddin Ömer b. Şeyh Ekmeluddin (Halvetî) (v.750/1349)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'den Zahidiyye'nin bir koludur. I 343a-377a; Şubeleri, 345b.

Halvetiyye, Şeyh Arif Muhammed Cemaleddin Halvetî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. I 377a.

Harfiyye, Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Necîb Harranî (v.637/1240)'ye nisbet edilmiştir. I 289a.

Haririyye, Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali Harirî (v.654/1248)'ye nisbet edilmiştir. I 289a-293b.

Harraziyye, Şeyh Ebu Said Ahmed b. İsa Harraz Bağdadî (v.279/892)'ye nisbet edilmiştir. I 329b-332b; Şubeleri, 332a.

Hafneviyye, Şeyh Seyyid Şemseddin

Muhammed b. Salim Hafnî Halvetî (v.1181/1767)'ye nisbet edilmiştir. I 293b-301a; Şubeleri, 299b.

Hemedaniyye, Şeyh Seyyid Şemseddin Muhammed b. Salim Hafnî Halvetî (v.1181/1767)'ye nisbet edilmiştir. I 293b-301a; Şubeleri, 299b.

Hemedaniyye, Şeyh Seyyid Ali b. Şihabuddin Hemedanî (v.786/1385)'ye nisbet edilmiştir. III 255a-263a; Şubeleri, III 257a.

Hereviyye, Şeyhu'l-İslâm Ebu İsmail Abdullah b. Ebu Mansur Muhammed Ensarî Herevî (v.481/1088)'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ensariyye, III 247b-252a.

Hevvariyye, Şeyh Ebu Bekir b. Hevvarî Betayihî'ye nisbet edilmiştir. III 263ab; Şubeleri, III 263a.

Hızırıyye, Hz. Mevlana Ebu'l-Abbas Hızır'a nisbet edilmiştir. I 332b-339b.

Hikemiyye, Şeyh Muhammed b. Ebu Bekir Hikemî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 301a-302b.

Hilaliyye, Şeyh Arif Muhammed Hilal b. Ömer Hemedânî Kadirî (v.1147/1734)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. III 252a-255a.

Hurufiyye, Şeyh Fazlullah Huruffî (v.696/1296)'ye nisbet edilmiştir. I 289a.

Hüdaiyye, Bk. Celvetiyye, III 247a.

Hülvetiyye, Şeyh alim Seyyid Feyzuddin Hüseyin Ebu'l-Feyz Hüseyinî (v.1309/1891)'ye nisbet edilmiştir. I 306b-310b.

(i)

İbadiyye, Şeyh Abdullah b. Muhammed b. İbad Yemenî'ye nisbet edilmiştir. Aleviyye'nin bir koludur. II 268b.

İdrisiyye, Şeyh Gavsulazam Ahmed el-Fasî (v.1253/1837)'ye nisbet edilmiştir. I 65b-69b.

İkaniyye, Şeyh Kemal İkanî'ye nisbet edilmiştir. Yeseviyye'nin bir koludur. I 108a.

İlmiyye, Şeyh Ebu Muhammed Mevla Abdullah Şerif b. İbrahim İlmî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyye'nin bir koludur. II 299b-302a.

İseviyye, Şeyh Muhammed b. İsa Meknasî Mağribî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyye'nin bir koludur. II 314a-319b.

İshakiyye, Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Şehriyar Kazerûnî (v.426/1035)'ye nisbet edilmiştir. Afifiyye'nin bir koludur. I 71b-72b; Şubeleri, I 72a.

İşkiyye, Şeyh Ebu Yezid İşkî'ye nisbet edilmiştir. II 292b-293b.

(K)

Kadiriyye, Dört kutuptan biri Gavs es-Samedânî Sultani evliya Ebu Salih Seyyid Şeyh Muhyiddin Abdulkadir Gîlânî (v.490/1096)'ye nisbet edilmiştir. III 38a-57b; Şubeleri, III 48b.

Kalenderiyye, Şeyh Sultan Muhammed Semaî Divanî (v.936/1529)'ye nisbet edilmiştir. Mevleviyye'nin bir koludur. III 75a-77b; Şubeleri, III 77b.

Karabaşiyiye, Şeyh Seyyid Alaaddin Ali b. Seyyid Şeyh Muhammed Nakşibendî Hüseyinî (v.1097/1685)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Şabaniyye'nin bir koludur. III 58a-71a; Şubeleri, III 61a.

Kasaniyye, Şeyh Şemseddin Ahmed Kasanî'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. III 78a-80a.

Kasımıyye, Bk. Gaziyye, III 57a.

Kassariyye, Şeyh Ebu Salih Hamdûn b. Ahmed Kassar Nisaburî'ye nisbet edilmiştir. III 74a.

Katnaniyye, Şeyh Hasan Katnanî (v.747/1346)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. III 74a-7a.

Kazerûniyye, Bk. İshakiyye, III 78a.

Keyyaliyye, Şeyh İsmail'e nisbet edilmiştir (v.656/1268). Rifaiyye'nin bir koludur. III 94a-95b.

Kuşeyriyye, İmam Alim Şeyh Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin Kuşeyrî (v.467/1072)'ye nisbet edilmiştir. III 71b-74a.

Kübreviyye, Şeyh Ebu'l-Cenâb Ahmed b. Ömer Necmeddi Kübra'ya nisbet edilmiştir. III 80a-87a; Şubeleri, III 83b.

Kümevliyye, Kümevli b. Ziyad (v.82/701)'a nisbet edilmiştir.

(M)

Mazhariyye, Şeyh Şah Şemseddin Habibullah Cana canan Mazhar Devhlevî (v.1195/1780)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den müceddidiyye'nin bir koludur. III 136b-139b; Şubeleri, III 139b.

Medariyye, Şeyh Bediuddin Şah Medar (v. 840/1438)'ye nisbet edilmiştir. III 110b-112b.

Medeniyye, Şeyh Muhammed Hasan b. Zafir Medenî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Zerrukiyye'nin bir koludur. III 113a-118a.

Medyeniyiye, Şeyh Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin Mağribî (v.590/1193)'ye nisbet edilmiştir. Şuaybiyye de denir. III 118a-121b; Şubeleri, III 120a.

Mehdeviyye, Şeyh Muhammed b. Abdulaziz'e nisbet edilmiştir. Medyeniyiye'nin bir koludur. III 169ab.

Melamiyye, Şeyh Ebu Salih Hamdun Kassar (v. 271/885)'a nisbet edilmiştir. III 140/148a.

Meşşiyiye, Şeyh Ebu Muhammed Abdussela b. Meşş b. Mansur b. İbrahim Mağribî (v.622/1226)'ye nisbet edilmiştir.

Metbuliyye, Şeyh İbrahim Metbulî'ye nisbet edilmiştir. (v.880/1475). III 95b-98b.

Mevleviyye, Şeyh Mevlana Celaleddin Muhammed b. Bahauddin Sıddıkî (v.712/1313)'ye nisbet edilmiştir. III 148a-169b; Şubeleri, III 148b.

Meymuniyye, Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan Ali b. Meymun Mağribî (v.917/1511)'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin bir koludur. III 170b-178b; Şubeleri, III 177a.

Mısrıyye, Mürşidi Kamil Şeyh Muhammed Niyazı Mısrî Halvetî (v.1105/1693)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. III 129b-134b.

Muhammediyye, Bk. Ana Tarikatlar.

Muhasibiyye, Şeyh Hüris b. Esed Muhasibî (v.243/857)'ye nisbet edilmiştir. III 108a-110b.

Muhyeviyye, Ekberiyye'nin bir adıdır. III 121b.

Muradiyye, Şeyh Seyyid Muhammed b. Murad b. Ali Davud b. Kemaleddin Hüseyinî Nakşibendî (v.1132/1719)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Müceddidiyye'nin bir koludur. III 121b-124b.

Muslihiyye, Şeyh Muslihuddin Mustafa Tekfurdağî Halvetî (v.1099/1688)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Sina niyye'nin bir koludur. III 136ab; şubeleri, III 136b.

Müceddidiyye, İmami Rabbanî Şeyh Ahmed b. Abdulehad Farukî (v.971/1564)'ye nisbet edilmiştir. Nak-

şibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. III 98a-108a; Şubeleri, III 101a.

Mustariyye, Şeyh Muhammed b. Ahmed Meknasî Mağribî Mustar'a nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezüliyye'nin bir koludur. III 135a-136a.

(N)

Nakşibendiyye, Şeyh Bahauddin Muhammed b. Muhammed Buharî (v.791/1389)'ye nisbet edilmiştir. III 195b-205a; Şubeleri, III 201b.

Nasriyye, İmam Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Nasır (v.1085/1674)'a nisbet edilmiştir. III 178b-180a; Şubeleri, III 179b.

Nasuhiyye, Şeyh Ebulâla Muhammed Nasuhî Üsküdarî (v.1130/1718)'ye nisbet edilmiştir. III 180a-195a.

Neveviyye, Şeyh İmam Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerafeddin Nevevî (v.670/1271)'ye nisbet edilmiştir. III 217a-221a.

Nizamiyye, Şeyh Muhammed b. Ahmed Halidî (Nizamu'l-Evliya) (v.725/1325)'ye nisbet edilmiştir. Çiştiiyye'nin bir koludur. III 195ab.

Nurbahşiyye, Şeyh Muhammed Nurbahş Buharî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'den Hemedaniyye'nin bir koludur. III 205a-208a.

Nuriyye, Şeyh Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed Nurî (v.286/899)'ye nisbet edilmiştir. III 208a-210b.

Nuriyye, Şeyh Nureddin Abdurrahman İsfahanî (v.639/1241)'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 210b-212b; Şubeleri, III 211b.

Nuriyye, Şeyh Nureddin Habibullah'a nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. III 212b-214b.

Nuriyye, Bk. Cerrahiyye III 214b.

Nuriyye, Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabî Hüseyinî Nakşibendî Halvetî Melamî (v.1305/1887)'ye nisbet edilmiştir. III 214b-217a.

(R)

Ramazaniyye, Şeyh Ramazan Karahisarî Halveti (v.1025/1616)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. II 66a-68a; Şubeleri, II 67a.

Raşidiyye, Şeyh Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yusuf Raşidî (v.927/1521)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Zerrukiyye'nin bir koludur. II 43b-44a; Şubeleri, II 44a.

Reslaniyye, Şeyh Reslan b. Yakub b. Abdurrahman b. Abdullah Dimeşkî (v.695/1296)'ye nisbet edilmiştir. Ukayliyye'nin bir koludur. II 44a-52a; Şubeleri, II 47a.

Rifaiyye, Seyyid Mevlana Şihabuddin Ebu'l-Abbas Şeyh Ahmed Rifaî (v.500/1106)'ye nisbet edilmiştir. II 52a-62a; Şubeleri, II 59a.

Rumiyye, Şeyh İsmail b. Şeyh Ali Tosyavî (v.1053/1643)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. II 69b-70b.

Rüşeniyye, Şeyh Ömer Dede Aydinî Ruşenî (v.892/1487)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 68a-69b; Şubeleri, II 69b.

Rükniyye, Şeyh Ebu'l-Mekarim Rüknuddin Alauddevle Ahmed b. Muhammed (v.736/1336)'e nisbet edilmiştir. Kübreviyye'den Nuriyye'nin bir koludur. II 62a-66a; Şubeleri, II 65a.

(S)

Sabiriyye, Şeyh Hoca Alaudn Ali Ahmed Sâbir (v.690/1292)'ye nisbet

edilmiştir. Çiştiiyye'nin bir koludur. II 219a.

Sa'diyye, Şeyh Ebu'l-Futûh Sadeddin Muhammed Cibavî b. Şeyh Yunus Şeybanî (v.700/1300)'ye nisbet edilmiştir. Şeybaniyye'nin bir koludur. II 129b-139a; Şubeleri, II 131a.

Safeviyye, Şeyh Seyyid İshak Safiyyuddin Hüseyinî (v.735/1334)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'den Zahidiyye'nin bir koludur. II 222a-225b; Şubeleri, II 222b.

Salahiyye, Şeyh Salahaddin Balikesirî Uşşakî (v.1197/1782)'ye nisbet edilmiştir. Uşşakiyye'den Halvetiyye'nin bir koludur. II 225b-240b.

Sanhaciyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed'e nisbet edilmiştir. Bk. Arifiyye. II 240b.

Saviyye, Şeyh Ahmed b. Muhammed Malikî Savî (v.1241/1825)'ye nisbet edilmiştir. II 219a-222a.

Sayyadiyye, Şeyh Seyyid İzzeddin Ahmed Sayyadî (v.670/1271)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur II 262a-263b.

Sehliyye, Şeyh Ebu Muhammed Şehl b. Abdullah Tüsterî (v.283/896)'ye nisbet edilmiştir. II 160b-164b; Şubeleri, II 163b.

Semmaniyye, Şeyh Ebu Abdulkерim Medenî (v.1189/1775)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Bekriyye'nin bir koludur. II 140b-142b.

Seyyariyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Kasım b. Kasım Mehdî Seyyarî (v.342/953)'ye nisbet edilmiştir. II 164b-167a.

Sezaiyye, Şeyh Hasan b. Ali Moravî (v.1151/1738)'ye nisbet edilmiştir. II 126b-129a.

Sinaniyye, Şeyh İbrahim b. Abdur-

rahman Halvetî (Ümmi Sinan) (v. 976/15568)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. II 142b-144a; Şubeleri, II 144a.

Sufiyye, Şeyh Ebu Haşim Sufî (v.155/772)'ye nisbet edilmiştir. II 240b-262a.

Sühreverdiyye, Şeh Şihabuddin Ebu Hafs Sühreverdî Bekrî (v.632/1234)'ye nisbet edilmiştir. II 149a-160b; Şubeleri, II 150b.

Sünbüliyye, Şeyh Yusuf Sinanuddin (Sünbül Sinan) b. Kaya Bey (v.936/1630)'e nisbet edilmiştir. II 144a-149a.

Sütûhiyye, Şeyh Abdurrahman Kebir Sütûhî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ahmediyye. II 129ab.

Suudiyye, Şeyh Salih Ebu Suud b. Şaban Kureşî (v.644/1246)'ye nisbet edilmiştir.

(Ş)

Şabaniyye, Seyyid Şeyh Şaban Veli Kastamonî (v.976/1568)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Cemaliyye'nin bir koludur. II 192a-209b; Şubeleri, II 204a.

Şaraniyye, Şeyh İmam Seyyid Abdulvehhab Şaranî (v.964/1556)'ye nisbet edilmiştir. II 204a-209b.

Şattariyye, Şeyh Seyyid Abdullah Şattarî'ye nisbet edilmiştir. Işıkıyyenin bir koludur II 185a-192a.

Şazeliyye, Şeyh Seyyid Takıyyuddin Ali b. Abdullah Şazelî Hüseyinî'ye nisbet edilmiştir. II 167a-180a.

Şah alemiyye, Şeyh Şah Alem b. Ebu Muhammed (v.880/1475)'e nisbet edilmiştir. Mahdumi Cihaniyan da denir. Ebheriyye'nin bir koludur. II 180b-181a.

Şemsiyye, Seyyid Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Arif Hasan Zilî (v.1006/1597)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 209b-216b.

Şernûbiyye, Şeyh Seyyid Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Osman Şernûbî Burhanî'ye nisbet edilmiştir. II 181b-185a.

Şeybaniyye, Şeyh Seyyid Ebu Muhammed Yusuf b. Yusuf Şeybanî (v.616/1219)'ye nisbet edilmiştir. II 218a-219a; Şubeleri, II 219a.

Şinnaviyye, Şeyh Seyyid Ömer Şinnavî'ye nisbet edilmiştir. Ahmediyye'nin bir koludur. II 217a.

Şuaybiyye, Şeyh Seyyed Ebu Medyen Şuayb Mağribî Tilemsanî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Medyeniyye. II 209b.

(T)

Taciyye, Şeyh Tacuddin b. Zekeriyya b. Osman Nakşibendî Hanefî (v.1050/1640)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. I 197a-209a.

Tağlibiyye, Şeyh Arif Muhammed Ebu Tağlib b. Salim Şeybanî'ye nisbet edilmiştir. Sadiyye'nin bir koludur. I 210b-211a.

Tayfuriyye, Ebu Yezîd Tayfûr b. İsa Bistamî (v.261/874)'ye nisbet edilmiştir. II 263b-268a; Şubeleri, II 267a.

Taziyye, Şeyh Ebu Salim İbrahim Tazî'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin koludur. I 209a-210b.

(U)

Ukeyliyye, Şeyh Ukayl Menbecî b. Şihabuddin Ahmet Betayihî'ye nisbet edilmiştir. Harraziyye'nin bir koludur. II 294b-299b; Şubeleri, II 298a.

Uşşakıyye, Şeyh Hüsameddin Ha-

san Buharî Uşşakî (v.1000/1592)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 290b-292b; Şubeleri, 292b.

Uceyliyye, Şeyh Arif Gavs Ahmed b. Musa b. Ali b. Ömer Uceyl b. Muhammed'e nisbet edilmiştir. Hikemiyye'nin bir koludur. II 270b-272a.

Üveysiyye, Üveys b. Malik Karanî Yemenî (v.25/645)'ye nisbet edilmiştir. I 104a-106a; Şubeleri, I 106a.

(V)

Vefaiyye, Şeyh Seyyid Ebu'l-Vefa Muhammed Kürdî'ye nisbe edilmiştir. Hevaziyye'nin bir koludur. III 221a-225a; Şubeleri III 224a.

Vefaiyye, Şeyh Muhammed Vefâ b. Muhammed b. Necmeddin Mağribî'ye nisbet edilmiştir. III 225a-247a; Şubeleri, III 246b.

(Y)

Yafiiyye, Şeyh İmam Abdullah b. Esad b. Ali Yafîî Kadirî'ye nisbet edilmiştir. Kadiyye'den Ekberiyye'nin bir koludur. III. 263b-265a.

Yaizziyye, Şeyh Ebu Ya'izz b. Meymun Henkûri'yi nisbet edilmiştir.

Yemeniyye, Bk. Esediyye. III 269b.

Yeseviyye, Şeyh Hoca Ahmed Yesevî (v.562/1166)'ye nisbet edilmiştir. III 265a-267a; Şubeleri, III 266a.

Yunusiyye, Bk. Şeybaniyye. III 269b.

(Z)

Zahidiyye, Şeyh Tacuddin İbrahim Zahid Geylanî (v.690/1291)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'nin bir koludur. II 70a-72a; Şubeleri, II 71b.

Zerrukiyye, Şeyh Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. İsa Zerrûk (v.899/1493)'ye

nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Vefaiyye'nin bir koludur. II 72a-101a; Şubeleri, II 77a.

Zeyleiyye, Şeyh Safiyyuddin Ahmed b. Ömer Zeylaî'ye nisbet edilmiştir. II 102ab.

Zeyniyye, Şeyh Zeynuddin Ebu Bekir Hafî (v.838/1435)'ye nisbet edilmiştir. Sühreverdiyye'nin bir koludur. II 102b-126b; Şubeleri, II 106b.

Zühriyye, Şeyh Ahmed Zührî Kayserî (v.1157/1744)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Muslihiyye'nin bir koludur. II 101a-102a.

BİBLİYOGRAFYA

el-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs ammâ 'ştehere mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs, nşr. Ahmed el-Kalâş, Beyrut 1405/1985.

el-Âlûsî, Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, (Rûhu'l-Meânî), Bulak 1301.

Ahmed Cevdet Paşa, Terih, İstanbul 1278.

Ali Reşat, Tevârîh-i Âl-i Osman, İ.Ü.Ktp. TY. No. 2438.

Ateş, Süleyman, İşarî Tefsir Okulu, Ankara 1974; İslâm Tasavvuf, Ankara 1972; Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri, (Doktora Tezi), İstanbul 1969; Mişkâtu'l-Envâr, terc., İstanbul 1966.

Attar, Feriduddin, Tezkiretu'l-Evliyâ, Leiden 1907.

Aynî, Mehmed Ali, Hacı Bayram Velî, İstanbul 1343.

Bagdâdî, İsmail Başa, Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn, İstanbul 1951.

Bilmen, Ömer Nasûhî, Büyük Tefsir

Tarihi, Ankara 1961.

Bosnevî, Abdullah (Sarı), Semerâtu'l-Fuâd fi'l-Mebde' ve'l-Meâd, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1288.

Brockelman, Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur Supplement Band, Leiden 1937-1947 (GAL-Suppl.).

el-Buhharî, muhammed İbn ismail, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1981 (Buhari).

Bursalı, Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1933.

Bursavî, İsmail Hakkı, Rûhu'l-Beyân, İstanbul 1330; Lubbu'l-Lubb ve Sırru's-Sırr, İstanbul 1328.

Câmi, Kıvamuddin Abdurrahman, Nefehâtu'l-Üns.

Cerrahoğlu, İsmail, Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, Ankara 1968; Yahya İbn Sellâm ve Tefsirindeki Metodu.

Çiçek, Yakup, Harîrhizâde Kemaleddin Efendi Hayatı, Eserleri ve Tıbyanu Vesail Muhtevası, Kaynakları, (basılmamış doktora tezi) İstanbul 1983.

Çubukçu, İbrahim Agâh, Gazzâlî ve Batınlık, Ankara 1964.

Cürcânî, Seyyid Şerif, et-Ta'rifât, İstanbul 1300.

Dağ, mehmed, İbn Arabî'nin Tasavuf Felsefesi, terc.

Ebû Davûd, Süleyman İbnu4l-eş'as, es-Sünen, Mısır 1952.

Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh el-İsfehânî, HilyetU'l-Evliyâ, Mısır 1933.

Eraydın, Selçuk, Tasavuf ve Tarihler, İstanbul 1981.

Fenni, İsmail, Maddiyûn Mezhebinin İzmihlali, Orhaniye Matbaası, 1928.

Gazzâlî, Ebu hamid Muhammed İbn Muhammed, İhyau Ulûmî'd-Dîn, Kahire 1967.

Güngör, Erol, İslâm Tasavvufunun Meseleleri, İstanbul 1984.

Gölpınarlı, Abdalbaki, Melamilik ve Melamiler, İstanbul 1931.

Harîrhizâde Muhammed Kemâleddin, Tıbyânu Vesâilî'l-Hakâyık fî Beyâni Selhasilî't-Tarâyık, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, No. 430-432.

İbnu'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbn Ali, Telbîsu İblîs, Mısır 1340.

İbnu Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman İbn ebî Bekr, Mukaddime.

İbnu Hallikan, Ahmed İbn Muhammed İbn Ebî Bekr, Vefeyâtu'l-A'yân, Mısır 1948.

İbnu Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed eş-Şeybânî, Müsned, Mısır 1313.

İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhay el-Hanbelî, Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb, Beyrut.

İbn Kesîr, Hafız İsmail İbn Ömer, Tefsîru Kur'âni'l-Azîm, Beyrut 1970.

İbnu Mâce, ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd, es-Sünen, nşr. Muhammed Fuad AbdUlbacki, Mısır 1952.

İbnu'n-Nedîm, ebu'l-Ferec Muhammed ibn İshak, el-Fihrist, Beyrut 1964.

İbnu Sa'd, Muhammed meni' ez-Zuhrî, Tabakât, Beyrut.

İhsan Abbâs, el-Hasanu'l-Basrî, Mısır 1952.

İslâm Ansiklopedisi, Çeşitli maddeler. İz, Mahir, Tasavuf, İstanbul 1969.

Kehhâle, ömer Rızâ, Mu'cemu'l-Muelîfîn, Dımaşk 1961.

Kam, Ömer Ferid, Vahdet-i Vücûd, İstanbul 1331.

Katip Çelebi, Mustafa İbn Abdillâh Hacı Halife, Keşfu'z-Zunûn, nşr. Şera-

feddin Yalrkaya, Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1972.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed İbn İshak, Kitâbu't-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, Kahire 1325.

Köprülü, Fuat, Türk edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.

Kuşeyrî, Abdülkerim İbn Hevazin, Kuşeyrî Risalesi, nşr. Süleyman uludağ, İstanbul 1981.

Lâmîi, Nefehâtü'l-Üns Tercemesi, Matbaa-i Âmire, 1270 (Tefricu'l-Kulûb). Mecdi Efendi, Şekayık-ı Nu'maniyye Tercemesi, İstanbul 1269.

el-Munavî, Abdurrauf Muhammed İbn Ali İbn Zeynelabidin, Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sagîr, Beyrut 1972.

el-Münzirî, Zekiyyuddin Abdulazim, et-Tergîb ve't-Terhîb, Mısır 1954.

Muslim, İbn Haccâc Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Kahire 1955. Sami, Şemseddin, Kâmusu'l-A'lâm, İstanbul 1308.

es-Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, el-Lumâ, tahk. Dr. Abdulhalim Mahmud Tahha Abdülbaki Surur, Mısır 1960.

Sadık Vicdânî, Tomar-ı Turuk-ı Âliyye, İstanbul 1338.

Subkî, Abdülvahhab İbn Takiyyuddin, et-Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1324.

Sülemî, Ebu Abdirrahman Muhammed İbn el-Hüseyin İbn Muhammed el-Ezdî en-Nîsâbûrî, Tabakâtu's-Sûfiyye, Mısır 1953.

Suhreverdî, Ebû Hafis Şihabuddin Ömer İbn Muhammed, Avârifü'l-Meârif, Mısır 1968.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, Tabakâtu'l-Müfessirîn, Tahran 1960; el-itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1973.

Şa'rânî, Abdülvahhab, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, (Levâkihu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr), Kahire 1355.

Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul 1984.

Tahrâlî, Mustafa, Fusûsu'l-Hikem Terceme ve Şerhi, Fusûsu'l-Hikem ve Vahdet-i Vücûd ile Alakalı Bazı Meseleler, İstanbul 1987.

Taberî, ebû Cafer Muhammed İbn Cerir, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân, tahk. Mahmud Muhammed Şakir, Ahmed Muhammed Şakir, Kahire 1972.

Tirmizî, ebû İsâ Muhammed İbn İsâ, es-Sünen, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire 1937.

Vassaf, Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No. 2308.

Yılmaz H. Kamil, Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiyye Tarikatı, İstanbul 1982.

ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, Kahire 1396/1976.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, Menâhîlu'l-irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Kahire 1943.

ez-Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, Beyrut 1984.